

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ВИДОБУВАННЯ ТА ОБРОБКИ ЗАЛІЗНОЇ РУДИ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

В наш час збільшується роль територіально обмежених і не відновлювальних джерел мінеральної сировини, наявність якої необхідна для створення, забезпечення та розвитку промислового виробництва.

В зв'язку з цим досить актуальною задачею є необхідність вивчення історії розвитку геологічних наук та геологорозвідувальної справи, історії виявлення, видобування та використання найважливіших видів корисних копалин.

Металургія та обробка заліза мають на Україні давні й багаті традиції. Матеріали археологічних досліджень свідчать про те, що використання заліза на сучасній території України розпочалися більш ніж за 1000 років до нашої ери.

За часів Київської Русі виробництво заліза було сконцентроване, головним чином, в сільських поселеннях, сировиною для нього слугували болотні руди. Основним районом виплавки заліза в цей період була територія Волинської губернії, де майже скрізь зустрічаються залишки залізородного виробництва того часу. В 30-х роках минулого століття були досліджені околиці села Райків Бердичівського району. Знайдені тут та на Городищенському й Колодяжненському городищах залишки залізоплавильних горнів, численні землеробські та ремісничі знаряддя праці, предмети військового спорядження засвідчують високий рівень розвитку господарства, культури та військової справи на придніпрянських землях у X–XIII ст.ст.

В XV ст., у зв'язку з прискоренням промислового розвитку, значно виросла потреба на сільськогосподарську продукцію. Залізних знарядь, які застосовувались в сільському господарстві, не вистачало. Це стало поштовхом для освоєння водного двигуна в металургійному виробництві Волині і виникнення нового типу виробничих підприємств – рудень.

Будівництво рудень йшло як по басейнах верхньої течії річок – Тетерева, Ужа, Уборті і середньої течії р. Случ, так і, в більшій частині, по невеликих річках і притоках недалеко від їх впадання у великі ріки, а також поблизу залягань болотної руди, створюючи поблизу Житомира більш-менш комплексну групу. З XVI ст. відомі назви рудень, що розташовувались по басейну Тетерева – Денишівської, Троянівської, Житомирської, Коростишівської, Радомишльської та ін. Поряд з невеликими руднями з одним водяним колесом, що належали селянам, феодалами створювалися значно більші рудні з двома та трьома колесами. Використання енергії води для здійснення дуття дало можливість будувати сиродутні печі більших розмірів, ніж раніше. На руднях, одночасно з виплавленням заліза, частково відбувалося і виготовлення з нього різноманітної продукції. Не дивлячись на збільшення виробництва заліза, через його дороговизну залізні вироби були малодоступними для селян.

У другій половині XVII–XVIII ст.ст. у поліських районах Волині діяло близько 200 рудень, кожна з яких у середньому давала на рік 8–11 т заліза. Протягом XVII ст. лише поблизу Житомира працювало 12 рудень, три поташні й гута. Під Радомишлем було 7 рудень, 4 гуті, папірня і поташня; під Коростишевом працювало 8 рудень, у сучасному Малинському районі діяло 15 рудень та 5 гут. Ще й досі понад 40 населених пунктів області зберегли назву „Рудня”.

В 70-і–80-і рр. XVIII ст. підвищився попит на метал і збільшилися обсяги ввозу більш дешевого та якісного заліза з Уралу та центральних районів Росії. Це викликало будівництво на Правобережному Поліссі перших доменних заводів. В 1773 р. почав працювати Високопечанський завод, потім в цьому ж році Кропивненський і в 1778 р. Чижівський заводи.

В XIX ст. на Правобережжі до 1861 р. було побудовано ще три доменних заводи – Любашівський (1803 р.), Симонівський (1847 р.), Денишівський (1848 р.). Виникнення доменного виробництва на території Волинської губернії пояснювалося, в першу чергу, знаходженням тут більш значних запасів залізних руд порівняно з іншими місцями.

Виплавка заліза в руднях Полісся, яка почала падати вже з другої половини XVIII ст., після появи тут доменних заводів стала зменшуватися швидкими темпами. Занепаду рудень сприяло винищення лісів і вичерпання запасів залізної руди. В другому десятиріччі XIX ст. остаточно зникають рудні на Лівобережному Поліссі. В той же час виробництво чавуну на доменних заводах Волині було також незначним. Низьке виробництво доменних заводів в значній мірі було зумовлене тим, що на них, за винятком Денишівського заводу, в якості рушійної сили використовувалася енергія води, це обмежувало роботу заводів в періоди паводків.

В 70-х рр. XIX ст. збільшилися потреби в металі. Тому значення металургії Волині зросло і вона отримала значний стимул для свого розвитку, хоча і значно обмежений в часі. Початок цьому був

покладений в 1873 р. на Денишівському чавунному заводі. Цей завод був відновлений і пізніше став центром металургії Волинської губернії.

Таким чином, в 70-х рр. XIX ст. склалися відносно сприятливі умови для тимчасового підйому металургії Полісся. Окрім Денишівського чавуноплавильного і залізобного заводу, а пізніше Ягодинського та Високопечанського чавуноплавильних заводів, в Житомирському повіті Волинської губернії діяли ще Турчинецький чавуноплавильний завод в селі Рудня Борова Житомирського повіту і два чавуноплавильних заводи в Новоград-Волинському повіті – Кропивненський в с. Кропивня і Ємільчинський в с. Рудні Підлубецькій. Найбільшим з них і найдосконалішим був Денишівський завод.

Проте Поліські металургійні заводи на Волині не змогли конкурувати з залізорудною промисловістю Кривого Рогу, яка почала швидко розвиватися на базі використання донецького коксівного вугілля. Тому кінець XIX ст. знаменує собою завершення діяльності металургії Волині. Відбувається поступове скорочення виробництва металургійних заводів і їх закриття. В 1891 р. був закритий найстаріший доменний завод України – Високопечанський, в 1901 р. останніми завершили свою роботу Денишівський та Ємільчинський заводи.